

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น¹

อมลัญฐ์ ประสานพิมพ์²

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความเป็นมา แนวคิด และทฤษฎีของปัญหาการจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจว่าการจัดการขยะมูลฝอยถือเป็นการจัดทำบริการสาธารณะอย่างหนึ่งที่กระทรวงมหาดไทยในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดและมีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบทบาทอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการเก็บ ขนย้าย และกำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอยในเขตพื้นที่ หรือมอบหมายให้หน่วยงานรัฐหรือส่วนราชการท้องถิ่นอื่นเป็นผู้ดำเนินการ หรือทำร่วมกับราชการส่วนท้องถิ่นในการเก็บ ขนย้าย กำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย ตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา หรือมอบหมายให้หน่วยงานเอกชนเป็นผู้ดำเนินการหรือทำร่วมกับราชการส่วนท้องถิ่นในการเก็บ ขนย้าย กำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย ทั้งนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคัดแยกเก็บ ขนย้าย และกำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย ราชการส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกำหนดของท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบันการบริหารจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายพื้นที่นั้นไม่สามารถจัดการปัญหาขยะมูลฝอยในพื้นที่รับผิดชอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากสาเหตุหลายประการ จึงเป็นปัญหาด้านสาธารณสุขที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ปภาศรี บัวสวรรค์ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.มัลลิกา พินิจจันทร์ และรองศาสตราจารย์กำธร กำประเสริฐ

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสุโขทัย) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

จากการศึกษาทำให้ทราบว่าปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีปัญหาหลายประการ ซึ่งสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ประเด็นปัญหาที่หนึ่ง คือ ปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเรื่องการจัดการขยะ โดยพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ได้มีการกำหนดให้ราชการส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตนเอง โดยมีสาระสำคัญถึงการกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการจัดระบบกำจัดขยะมูลฝอยรวมและจัดระบบการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง ประกอบกับพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 เป็นพระราชบัญญัติที่กระจายอำนาจไปสู่ราชการส่วนท้องถิ่น ให้มีหน้าที่ในการจัดการสิ่งปฏิกูลและมูลฝอยที่เกิดขึ้นในเขตราชการส่วนท้องถิ่นตน โดยสามารถออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อควบคุมและดูแลเกี่ยวกับการบริหารจัดการมูลฝอยภายในขอบอำนาจตามกฎหมายในท้องถิ่นของตนได้ ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 มาตรา 20 ให้อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความสะอาด และการจัดระเบียบ ในการเก็บขน และกำจัดสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย แม้กฎหมายแม่บทที่มีอยู่ให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการมูลฝอยเพื่อบังคับใช้ในเขตราชการส่วนท้องถิ่นของตน แต่กฎหมายก็ไม่ได้มีบทบังคับให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องออกข้อบัญญัติดังกล่าวมารองรับกับกฎหมายที่มีอยู่ ซึ่งเป็นดุลยพินิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆว่าจะมีการออกข้อบัญญัติดังกล่าวหรือไม่ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งยังไม่ได้ดำเนินการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเรื่องการจัดการมูลฝอยมารองรับตามกฎหมายที่มีอยู่ ทำให้มีผลตามมาในเรื่องการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการเก็บ ขน และกำจัดสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอยให้ถูกต้องด้วยสุจริตลักษณะ การกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมในการให้บริการของราชการส่วนท้องถิ่น เป็นผลให้การจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งในปัจจุบันยังไม่มีทิศทาง และไม่เป็น ไปอย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ประเด็นปัญหาที่สอง กรณีการกำหนดให้ผู้ซึ่งก่อให้เกิดมูลฝอยคัดแยกมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด ซึ่งองค์กรที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้ประชาชนคัดแยกขยะที่ต้นทางได้นั้นคือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายโดยตรงในการจัดการขยะชุมชน โดยในมาตรา 18 วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 และตามมาตรา 34/1 วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 ถือเป็นกฎหมายที่เป็นฐานให้อำนาจแก่องค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นส่งเสริมให้ประชาชนคัดแยกขยะที่ต้นทาง โดยการตราและบังคับใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นในเรื่องการคัดแยกขยะ มาบังคับใช้กับประชาชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบแห่งท้องถิ่นของตนได้ แม้พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 ไม่ได้กำหนดในเรื่องของการส่งเสริมให้เกิดการคัดแยกขยะที่ต้นทางไว้ในตัวพระราชบัญญัติโดยตรง แต่ก็กำหนดไว้ในกฎกระทรวงสุขลักษณะการจัดการมูลฝอยทั่วไป พ.ศ.2560 ซึ่งเป็นกฎหมายลูกบทที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยในข้อ 5 ของกฎกระทรวงสุขลักษณะดังกล่าวนี้ กำหนดให้ผู้ก่อให้เกิดมูลฝอย ซึ่งหมายถึงประชาชนทั่วไปมีหน้าที่ต้องคัดแยกขยะมูลฝอยก่อนส่งมอบให้แก่ผู้มีอำนาจหน้าที่จัดเก็บเพื่อนำไปกำจัดต่อไป และในข้อ 5 วรรคสอง ได้ให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อกำหนดประเภทของขยะมูลฝอยที่จะต้องคัดแยกได้เช่นกัน ซึ่งถ้าฟังกฎกระทรวงฉบับดังกล่าวนี้ไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมให้เกิดการคัดแยกขยะที่ต้นทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากกฎกระทรวงดังกล่าว กำหนดประเภทของขยะที่จะแยกไว้เพียงแค่ 3 ประเภท และมีวัตถุประสงค์เพียงต้องการให้เกิดการคัดแยกขยะมูลฝอยทั่วไป ขยะมูลฝอยที่เป็นพิษหรือเป็นอันตรายจากชุมชน และขยะมูลฝอยที่นำกลับมาใช้ใหม่ได้ หรือขยะรีไซเคิลออกจากกันเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงขยะชุมชนมีความหลากหลายมากกว่าขยะ 3 ประเภทนี้ เช่น ขยะอินทรีย์ ขยะติดเชื้อ ซึ่งหากต้องการให้ประชาชนคัดแยกขยะเหล่านี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องไปออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อกำหนดประเภทขยะเพิ่มเติมเอง จะเห็นได้ว่ากฎหมายที่มีอยู่ให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อกำหนดเรื่องการคัดแยกขยะที่ต้นทางในเขตท้องถิ่นของตนได้ ตามกฎกระทรวงดังกล่าว แต่ไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของประชาชนและทุกภาคส่วนที่จะต้องช่วยกันคัดแยกขยะที่ต้นทางอย่างชัดเจนในระดับพระราชบัญญัติ ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองก็มิได้ออกข้อบัญญัติท้องถิ่นมารองรับตามกฎกระทรวงดังกล่าว

ประเด็นปัญหาที่สามเกี่ยวกับบทลงโทษในการบังคับจัดเก็บอัตราค่าธรรมเนียมการจัดเก็บขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่ราชการส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ออกข้อกำหนดท้องถิ่น โดยข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดเก็บค่าธรรมเนียมการจัดเก็บขยะ อยู่ในมาตรา 34/3 (3) ที่ให้กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมในการให้บริการของราชการส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานของรัฐ หรือราชการส่วนท้องถิ่นอื่นรวมทั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดหรือเอกชนที่ราชการส่วนท้องถิ่นมอบหมายให้ดำเนินการแทน ในการเก็บ ขนและกำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย ไม่เกินอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวง แต่ในทางกฎหมายยังคงมีปัญหาในเรื่องการบังคับตามกฎหมายกรณีที่ประชาชนไม่จ่ายค่าธรรมเนียมในการเก็บขยะ ซึ่งในกฎหมายก็ไม่ได้กำหนดมาตรการที่ชัดเจนที่

ท้องถิ่นจะสามารถดำเนินการกับประชาชนที่ไม่จ่ายค่าธรรมเนียมการจัดการขยะได้ จากการศึกษาบทกำหนดโทษตามพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 มาตรา 58/2 ให้มีความผิดเฉพาะ มาตรา 34/3 (1) และ (5) เท่านั้น โดยที่มาตรา 34/3 (1) เป็นเรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์การจัดให้มีที่รองรับสิ่งปฏิกูลและมูลฝอยในสถานที่เอกชนที่เปิดให้ประชาชนเข้าไปได้ ส่วนในมาตรา 34/3 (5) เป็นเรื่อง การกำหนดการอื่นใดที่จำเป็นเกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งปฏิกูลและมูลฝอยเพื่อให้ถูกต้องด้วยสุขลักษณะ ไม่ได้มีการกำหนดบทลงโทษเรื่องค่าธรรมเนียมตามมาตรา 34/3 (3) แต่อย่างไรก็ตาม ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายในการที่จะบังคับให้ประชาชนผู้ก่อให้เกิดมูลฝอยในเขตพื้นที่ของตนต้องจ่ายค่าธรรมเนียมเก็บขนขยะได้ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ยังคงมีหน้าที่ตามกฎหมายจะต้องเก็บขยะมูลฝอยจะปฏิเสธไม่ดำเนินการจัดเก็บขยะของประชาชนที่ไม่จ่ายค่าธรรมเนียมการจัดการขยะก็ไม่ได้ ทำให้การจัดการมูลฝอยไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควร

จากการศึกษาค้นคว้าปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเรื่องการจัดการขยะ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 20 ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 เป็น “เพื่อประโยชน์ในการรักษาความสะอาดและการจัดระเบียบในการเก็บ ขน และกำจัด สิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย ให้ราชการส่วนท้องถิ่นต้องออกข้อบัญญัติท้องถิ่น ดังต่อไปนี้”

2. ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดให้ผู้ซึ่งก่อให้เกิดมูลฝอยคัดแยกมูลฝอย ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่ามาตรา 20 ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ซึ่งได้ให้ราชการส่วนท้องถิ่นมีอำนาจออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความสะอาดและการจัดระเบียบในการเก็บ ขน และกำจัด สิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย ผู้ศึกษาเห็นควรเพิ่มเติม บทบัญญัติใน มาตรา 20 เป็นว่า “(7) ให้ผู้ซึ่งก่อให้เกิดมูลฝอยคัดแยกมูลฝอย ที่อย่างน้อยต้องคัดแยกเป็นมูลฝอยทั่วไป มูลฝอยที่เป็นพิษหรืออันตรายจากชุมชน มูลฝอยติดเชื้อ มูลฝอยนำกลับมาใช้ใหม่ และมูลฝอยอินทรีย์ด้วย”

3. ปัญหาเกี่ยวกับบทลงโทษในการบังคับจัดเก็บอัตราค่าธรรมเนียมการจัดการเก็บขยะ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะให้แก้บทบัญญัติมาตรา 58/2 ตามพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 ซึ่งได้บัญญัติว่า “ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดของท้องถิ่นซึ่งออกตามความในมาตรา 34/3 (1) และ (5) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

แก่เป็น “ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดของท้องถิ่นซึ่งออกตามความในมาตรา 34/3 (1) (3) และ (5) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

บรรเจิด สิงคะเนติ. หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ.

กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2547.

หยุด แสงอุทัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: ประกายพริก, 2545.

คณิน บุญสุวรรณ. คู่มือการใช้สิทธิของประชาชน. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2547.

สมคิด เลิศไพฑูรย์. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2543.

อุดม รัฐอมฤต และคณะ. การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 28.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานรัฐธรรมนูญ, 2544.

สถาบันพระปกเกล้า. สาระนุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หลักพื้นฐานของสิทธิ

เสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, 2543.

อมร รักษาสัตย์. รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนพร้อมบทวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิต

พัฒนบริหารศาสตร์, 2541.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. กฎหมายมหาชน เล่ม 3 ที่มาและนิติวิธี. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2538.

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2539.

บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย: ความเป็นมาและสาระสำคัญ. กรุงเทพมหานคร:

สถาบันพระปกเกล้า, 2551.

หยุดแสงอุทัย. แนวคำถามตอบรัฐธรรมนูญทั่วไปและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. กรุงเทพมหานคร:

ประกายพริก, 2513.

อุทัย บุญประเสริฐ. การศึกษาแนวทางการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาในรูปแบบการบริหาร

- โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542.
- สมยศ นาวิการ. การบริหาร. กรุงเทพมหานคร: ชาญวิทย์เซ็นเตอร์, 2545.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บুদ্ধพอยท์, 2553.
- อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภากาพิมพ์, 2527.
- สุนีย์มับบิกะมาลัย. รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- พฤทธิภูมิ พลอยงาม. การใช้กรณีศึกษาเพื่อการบริหารการปกครองท้องถิ่น หน่วยที่ 2. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553.
- เยี่ยมศักดิ์ คุ้มอินทร์ และคณะทำงาน. สิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สามเจริญพาณิชย์ จำกัด, 2549.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และกอบกุล ราชะนาคร. กฎหมายว่าด้วยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ลีออคอินดีไซน์เวิร์ค, 2552.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- นนทวัฒน์ บรรมานันท์. หลักกฎหมายปกครองเกี่ยวกับบริการสาธารณะ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547.
- นนทวัฒน์ บรรมานันท์. การปกครองท้องถิ่นฝรั่งเศส. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขุมและบัตร, 2544.
- กรมควบคุมมลพิษ. คู่มือการดำเนินงานลดตัดแยกขยะมูลฝอยภายในอาคารสำนักงาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฮีลท์ จำกัด, 2558.
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. แนวทางการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2558.

สถาบันพระปกเกล้า. สารานุกรมการปกครองท้องถิ่นไทย หมวดที่ 2 โครงสร้างภายนอก ลำดับที่ 2 เรื่อง พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, 2557.

บทความ

เชาวนะ ไตรมาส. “องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ คนไทยใช้ประโยชน์ได้อย่างไร.” วารสารรัฐธรรมนูญ, 4 (2545): 109.

กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. “สิทธิชุมชน.”

จุดสารสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, (กันยายน 2563): 18.

สมบัติ นามบุรี. “ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์.” วารสารวิจัยวิชาการ 2, 1

(มกราคม-เมษายน 2562): 184.

บานชื่น นักการเรือน และเพ็ญศรี บางบอน. “การพัฒนาที่ยั่งยืน.” วารสารวิชาการสิรินธรปริทรรศน์, 17, 2

(กรกฎาคม-ธันวาคม 2559): 65.

อำนาจ บุญรัตน์ไมตรี. “แนวคิดการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.”

วารสารการเมืองการปกครอง, 6, 1 (กันยายน-กุมภาพันธ์ 2559): 27.

กิตติเดช สุตรสุคนธ์. “หลักการและแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดทำบริการ-สาธารณะในประเทศไทย.”

รัฐสภาสาร, 10 (2533): 43

วรพล มาลสุขุม. “ถอดประกอบหลักการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสาธารณะเพื่อใช้เป็น

มาตรวัดการบริหารจัดการน้ำแร่ร้อน.” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ธันวาคม 2564):

599.

อริยพร โพธิ์ใส. “ภาษีมลพิษ: มาตรการควบคุมสิ่งแวดล้อมแนวใหม่.” วารสารจลนिति (พฤษภาคม-มิถุนายน

2553): หน้า 158.

วิทยานิพนธ์

บุญชัย วสุนธรา. “การใช้สิทธิทางศาลเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พุทธศักราช 2550 มาตรา 28 วรรค 2 และวรรค 3.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

พีระ พรนวม. “ศรัทธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหาร โรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน.” วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

ยุพาพร รูปงาม. “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาณในการปฏิรูป ระบบราชการ.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2545.

อรทัย ก๊กพล. “การมีส่วนร่วมของประชาชน.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

ฐาปณี มหาวรศิลป์. “ภายีสรรพสามิต: เครื่องมือนโยบายเพื่อแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

มนทิพย์ สุขพล. “การใช้มาตรการทางเศรษฐศาสตร์เพื่อเสริมประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมาย.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

จันจิรา เอี่ยมมยุรา. “วิสาหกิจ (รัฐวิสาหกิจ) ในกฎหมายไทย : ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงวิเคราะห์ ข้อความคิด.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

เอกสารอื่นๆ

พงษ์พิลัย วรรณราช. “สิทธิและเสรีภาพ แท้จริงแล้วเหมือนหรือต่างกันอย่างไร.” บทความทางกฎหมาย

พงษ์ธวัฒน์ บุญพิทักษ์. “สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พุทธศักราช 2560.” บทความทางกฎหมายสำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

กองบรรณาธิการ สำนักกฎหมาย. “หลักสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แนวความคิด

และภาคปฏิบัติ.” บทความทางกฎหมายกองบรรณาธิการ สำนักกฎหมาย, มกราคม-กุมภาพันธ์ 2554.

วรรณภา ดิระสังขะ. “กฎบัตรว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมของประเทศฝรั่งเศส: หลักการพื้นฐานในกฎหมาย

สิ่งแวดล้อม (La charte de l’environnement).” บทความทางกฎหมายเครือข่ายกฎหมายมหาชนไทย,

มกราคม 2548.

พงษ์พิลัย วรรณราช. “โครงการศึกษาเพื่อจัดทำนโยบายสาธารณะปฏิรูปการจัดการขยะและส่งเสริมเศรษฐกิจ

หมุนเวียน.” รายงานฉบับสมบูรณ์, มกราคม 2564.